

# СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 29. АВГУСТА 1893.

## ПЕСНИШТВО

### М Р Т В А Љ У Б А В

(ГОТФРИД КЕЛЕР)



Бледим зраком треће звезда  
У даљини, с плавог неба;  
Да до нашег допре ока  
Њену зраку вечност треба.

Пре хиљаду, можда, летâ  
Распала се звезда сјајна,  
Ну на плавом горе своду  
Јоште светли мила, бајна.

Овом чудном сјају личи  
Љубав нежна, љубав врла,  
Љубав, које нема више,  
Љубав, што је изумрла.

Бери

С. Д. М.

## НОВИ СТАН

ПРИПОВЕТКА ИЗ БЕОГРАДСКОГ ЖИВОТА



ивота!... Красота!... — поче Паја, бришући марамом зној с чела. — Али што је стан! Овакав нисмо скоро имали. — На сваки начин! Ну, где?... Говори! — Лакше, човече! Чекај, да се мало одморим... Ишао сам као железница, да ти јавим радосни глас... — Та шта си ме напао мучити! Хоћеш ли већ једном? — Дакле чуј!... Стан је у улици Х... код старог телеграфа... Па да знаш још код кога? — Код кога? — рече радознало Милан. — Код... код... Дед погоди!... Та право, од куда можеш погодити!... Милан нестрпљиво и набусито проговори:

— Иди до ђавола с тим твојим новим станом!... — Али — повика Паја, за тим се приближи Милану, шану му нешто на уво, као да од некога хтеде да сакрије. — Чудно ми чудо! — викну Милан. — Ја сам мислио, ти ћеш ми Бог зна шта рећи. Мислио сам, да ћеш ме обрадовати и изненадити каквим »меблираним« или »тапетираним« салоном, а оно ти, Бога ми, натрапа за љубав тога опет на овакав ђумез, где ћемо се једва силом исправити. — Лакше, лакше, баронићу драги! Свидеће ти се ту тако, бар ја тако мислим, да не ћеш лако изаћи... Али и да не ћеш у нови стан, сва ти је мука узалуд, вапара је дата и

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



стан погођен за петнаест динара месечно, а рарићемо се као и до сад код »златне чаше«.

— Па дед ми опиши тај стан... па газдарицу — поче Милан, подругљиво смећећи се.

Паја га само погледа.

— Па је л' лепа? Да није каква стара познаница?... После, што је главно, да ли је млада? — додаде Милан и стаде се смејати.

Пају као да ко год поли водом. Обли га стидљива румен, задрхта, хтеде да одговори нешто тихо, али рече набусито:

— Не збијај шалу, јер што ти рекох, истина је... Најзад, видећеш и уверићеш се...

— Па шта се љутиш, кад знаш, да се ја увек шалим?

— Та не љутим се, али тек није ми до шале — одговори Паја, чинећи се при том равнодушан.

— Шта мислиш, кад ћемо се селити? — поче Милан забашурујући пређашњу погрешку.

— Како је стан празан, могли бисмо још данас, али да оставимо у суботу, кад се сви селе...

— Дакле, у суботу, првог маја, бићемо у новом стану... — рече Милан смећећи се пријатно.

Такав се од прилике разговор могао чути у улици К., у најнижем делу Београда. Разговарала се два великошколца.

Милан и Паја су једно исто, али се ипак у многоме разликују. Обојица уче права: Милан учи трећу а Паја четврту годину. Познају се још из детињства, јер су заједно почели учити гимназију у К., а од како су у Београду, непрестано су заједно становали. Милан је јединац, трговачки син. Могло би се рећи, да је мало размажен, али је добра срца и добар је ђак. Паја је старији и озбиљнији, те га је Милан доста слушао. Господар Стева, Миланов отац, увек је говорио Паји, да му чува сина, јер му је он све и сва. Паја је син сиромашна сеоског свештеника, који сина не може сам да школује, те се Паја школује »благодјејањем« и »кондицијама«.

Страст им је била, да мењају станове; обично у години четири до пет. Живели су ти они у сваком крају Београда и ретко да их ко не познаје. Ето отуда и сад хоће да промене стан, јер им ни овај, где су сад, није по вољи. Ако нађу стан, који се свиди Милану, не свиди се Паји, и онда после два месеца траже други; па ако случајно наиђу на стан, који

је по жељи Пајиној, није за Милана, те опет тражи други, мислећи, да ће најзад наћи такав, где ће им обојици бити добро.

## I

Било је месеца јуна. Петровска врућина! Сунце пржи, како само у то летње доба може бити, па је ипак у дворишту господар-ћире Пантића хладовина. С улице је кућа с два спрата, у којој живи господар ћира. Веле, да је у младо доба био вредан човек и стекао прилично имање, од чега сад у старости живи. Кћери разудао, синове иженио те за својим послом отишли, а он живи са својом баком као два сува дрвета у планини.

Двориште је пошироко, свакојаким дрвем засађено, обрасло зеленом травом, која се од велике жеге увила и клонула.

У дну дворишта је кућица с две собице, у којој станује тетка Перса са својим дететом, Маром. Тетка-Персом зову је сви, који је познају. Тај јој је назив остао од ђака, којих је увек двојицу или тројицу имала на стану. Тетка Перса остала је удова још пре дванаест година. Муж јој је био терзија, али је посрнуо имовно па услед тога умро. »Поштен је то човек био, Бог да му душу прости!« говорила је често тетка Перса. Она није наследила никаква имања, ни новаца, али је сачувала поштење и љубазност, те су је с правом сви звали »тетка-Персом«. Гледала је и трудила се сваком приликом, да изведе своју децу на пут. Перу, старије дете, дала је у школу. С тога је и држала ђаке на стану, а Бога ми, како сама причаше, и туђе радила, да би децу могла издржати. Ну Пера није радо друговао с књигом, за то оде на занат, и заиста је сад један од најбољих и највреднијих столара; стицао је да храни и себе и своје укућане. Женску децу школовати није било у обичају, а како се сиротиња не школује тако лако, није тетка Перса ни помишљала на даље школовање своје Маре. За то је Мара опет помагала мајци у сваком раду, а мајка се поносила, што има тако вредну и кућевну кћер. Многима је она за око замицала. Да, она беше и лепа са оном својом црном и дугом, низ леђа спуштеном косом. Црне очи, црне трепавице — то је била права анђеоска душа.

Пред кућицом није било друкчије но као у рају. Заиста, Марина је баштица прави рај. Овде бокор шебоја, онде цбун руже, овамо:



каранфил, драгољуб, лепи човек, а тамо: калопер, бојје дрвце, шимшир. Све је то тако дивно уређено и удешено, да човек на први поглед запази, е је ово урадила вешта рука какве мале краљице цвећа. У средини баштице је вењак, уз који се пење винова лоза и ладолеж, па се из даљине чини као какав замак, што га по романима сликају. У вењаку је сточић, застрт белим чаршавом, а на њему чаша свакојаког цвећа.

У овај мах, кад се врата на капији отворила, седела је за стлом краљица овога замка, држећи у руци платно, а мисли јој блуде по њему. Она само мисли да ради, а у самој ствари тргне игле по који пут, па стане, ипчекујући неког.

Чим чу да шкрипнуше врата, окрете се, скочи, а нехотице јој се измаче из уста: »Паја!« и као веверица отрча стазом право вратима.

— Добар дан, Маро! — рече Паја и полети јој на сусрет, смешећи се.

Паја је пре неки дан положио испит зрелости, данас је добио и сведоџбу, па се спремио, да обрадује своју прву љубав. У који мах јој пружи своје руке, она га загрли и протена му:

— Од кад те нема! — а очи јој пуне суза.

— Али, Маро... ти најбоље знаш... испити ми беху на врату. С тога ми не пребациј... — поче Паја, осврћући се. — Је ли ти ту мајка? Шта радите, а нарочито ти, голубице моја?

— Није нана овде — одговори тужно Мара.

Паја, држећи је за руку, уђе под вењак. Њена је рука дрхтала. Кад су сели, он виде, да су јој очи плачне.

— Ти си плакала?

Она уздахну тешко.

— Ја сам много патила за ово кратко време...

А две сузе, бистре као роса, скотрљаше се низ бледе обрашчиће.

— Како то?... Ја ништа не знам!

Он је погледа испитујући.

— Ну то није ништа, што сам до сад претрпела поред овога, што ће сад настати... — настави она.

— Ну реци ми ко ти је нанео толику неправду?

Маро обори очи и, кроз зубе, задржавајући плач, рече:

— Хоће да ме уда нана...

— Да те уда?!... За кога?

Паја скочи. Усне му задрхташе.

— Не, то не може бити!

Говорио је испрекидано. Нехотице је ухвати за руку и привуче к себи. Чињаше му се, да му је отимљу! Загрли је. Није се сад бојао ни чега на свету! Могао је слободно свакоме креснути све, што му је на срцу. Спреман је, да се за њу туче с најјачим. Могао је молити, могао је плакати — а све због ње. Она је дрхтала и бојажљиво се, као какво сироче, приљубљивала уза њ. У његову загрљају осећала се заштићена.

— Ја не ћу другог волети. Ја... ја ћу се убити... Само тебе љубим!...

И њена глава клону на његове груди.

— Говориш ли истину?

После кратка ћутања исправи се Паја и с поносом, као војсковођа после добивене победе, рече:

— Маро, љубави моја!... Кунем ти се небом и земљом, кунем ти се љубављу нашом, именом мојим и твојим, да ћу само тебе љубити!... У осталом то ћу и тетка-Перси казати.

Она га погледа бојажљиво.

— Ти сумњаш?

— Не... не сумњам!... Али...

— Шта али?

— Мајка не ће на то пристати... Па ни браца Пера...

— Зар они?... Зар они могу с тобом то да чине? Ја им морам све казати... Они су добри...

— Вараш се...

— Мислиш?

— Све је свршено... Забрањено ми је, да се састајем с тобом... Они као да сумњају...

— Ко је тај, што тако забрањује?

Она ућута.

Он настави јетко:

— Зар тетка Перса има тако немилостиво срце?

— Не, нана није крива... али мора... Знаш, Пера се спријатељио с тим Мирком, који је Перу новцем помагао да радњу отвори.

— И на рачун тога ти мораш да будеш жртва?...

— Да — промуца Мара, а сузе је облише.

— Ја сам говорила и нани и Пери, да не ћу да чујем за то. И нана је испрва била противна томе. Ну сад ни она, да се не



би замерила Пери... Сви ме гоне да пођем за тога човека, кога не могу никад воleti...

— И ти ми ништа ниси казивала?... Кукавице!...

— Нисам смела, бојала сам се, да се не наљутиш, а после мислила сам, да није баш тако озбиљно... Али има већ недеља дана, како ме журно гоне... Не знам, шта ћу да радим... Да ниси дошао, мислила сам, да те сама потражим...

— Па даље, даље! Шта су чинили с тобом?

Паја је дрхтао, обузимала га је чудновата ватра, а груди му се надимаху врло брзо.

— Чак ме и тиме муче — настави Мара — што ме сваког дана воде к њему, да бих га навикла гледати. Он ми се удвара, нуди ме и угађа ми свачим, али га ја све више мрзим... Стар је, није леп... Али ти га познајеш!...

— Ја ћу га убити! — цикну Паја бдно, а очи му светле и играју као на жеравици. Био је страхан у том тренутку. Грчевито је стискивао песнице, као да извршује освету над својом жртвом.

Најзад блед и малаксао клону на клупу.

(Наставиће се)

Она га погледа својим влажним очима, које се неприметно мицаху.

— Паја... теби је рђаво! — проговори уплашено, хватајући га за руку. — Је ли, ти га не ћеш убити? Ти ме не ћеш унесрећити, јер ћеш себе убити... Молим те...

Она га је држала за руку и привлачила к себи. Њезино лице доби израз милости, доброте, љубави.

Паја подиже главу, погледа је благо, те се она радосно осмехну.

— Да... имаш право... На кога бих имао подићи руку!...

— Јесте, он је слаб, скоро ће умрети... То ми нана често говори, с тога, вели, и хоће да ме удаду за њега. После његове смрти, а то ће, веле, бити скоро, ја ћу га наследити, па ћу, кажу, бити срећна, богата!... А да ли ћу, Боже, бити срећна?...

И она зарони главу у руке.

У авлији нема тишина, само трепери ваздух, ни на улици се не чује жива душа... а сунце пече, како само може бити у по дне.

Чед. А. Костић

## МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)



ва дана касније чудни се гласови стадоше проносити по Кракову. Неко их је вешто ширио по народу. За стално се још ништа не знађаше, али глухо, смутно зуцање прелажаше од уста до уста. Једни говораху, да је краљ оболео; други тврђаху, да је краљица на умору; неки најпосле увераваху, да је бискуп Бођанта бацио нову клетву на краља, што се, без папине диспензације, као присни рођак, оженио Јадвигом.

— То не може бити! — порицаху неки. — Та било је за то времена, кад се краљ венчавао... Прошло је толико месеци, како је Јадвига венчана, ту у Кракову... са знањем бискуповим и свију...

— Није то истина! — противљаху се први. — Краљ се венчао, али тајно, никога при том не беше... Не славе се тако краљеви сватови, а најпосле има их, који памте венчање с Аделајдом. Читав град беше на тој свечаности... А овде ни живе душе! Јамачно је то венчање онако, као с

Рокичаном... Та и онда га је обавио опат тиђеци пред олтарем, а беше лажно и безбожно...

Тако се разговарало шапатом, а тај шапат иђаше кроз читав град и буђаше зебњу. Видело се још, како је на краљеву двору и пред бискуповом палатом настала необична трка. Трцаху дворани и попови — а цркве беху раније позатваране, него обично. Тај дан не беше оних служба, које је ваљало свршавати петнаест дана.

Кад се ухватио сутон, гомиле људи стале севрсти по улицама и око двора. Краљеви дворади изилажаху, бацајући олошу гроше, да се весели. И тако су с криком и вревом бегали по улицама, палећи буктиње; али ако и беше галама онако, иста као и у друге дане, нестало је искрене весело сти — загушљив ваздух, неизвесност нека или нем пртишташе све и сваког.

У соби бискуповој беше мрак као тесло. Бођанта, болестан од очију, готово слеп, сеђаше у сто-

WWW.UNILIB.Б  
У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А



лицу, окружен својим двором. Најближе стајаше његов капелан и исповедник, даље два старија прелата и онај Албрик, препост бохењски, који је ишао у Авињон да изради краљу опроштење за убиство Баричкино.

Бискупово лице беше сухо, јадно, а сам беше мршав, оронуо. Чисто се сав губио у великој столици. Али биће да ни болест ни старост не ослабише урођене живости, јер се сваки час силовито креташе и млаташе мршавим рукама од љутине.

— Клетва... — говораше гласом, који му сваки час прекидаше засопљивање — клетва божја! Па како ће из таког брака да буде благослова? Али шта да се ради? Саблазан! Венчање је обављено!...

Сви ћутаху.

Један од прелата приђе за часак.

— Ја бих судио — рече — да то, што се догодило, треба тајити бар до некога времена, да се не шири саблазан... Свакојако краљ сада примерније живи, него пре... Све је милоснице отпратио, а с Јадвигом се венчао у доброј намери...

— Није истина! — крикну бискуп — није истина! Он је једин знао, да је Аделајда жива!... Страшио је ландграфа својом моћу, а тај, да заклони ћерку на да је избави из сужањства, лагао је, да је умрла.

— Како је, тако је — опази прелат — зло је већ ту, а могло би бити и горе, да то двоженство изиде на видело... Краљица Аделајда је, како веле, и онако болесна; може сутра умрети, а онда...

Бођанта скочи на столици.

— Закон божји не познаје таквих уредаба! — викаше. — Јесмо ли ми хришћани, или смо поганици? Је ли брак тајна или блуд? Кај се, оче, за то, што си рекао...

Настаде опет тишина, коју за час прекиде бискуп:

— И свети отац одлучно пише краљу: брак је твој с Јадвигом незаконит... *cum consanguinea in gradu prohibito*... склопљен за живота законите жене, светле краљице Аделајде... *in damnationem animae tuae!*... Свети отац, под претњом најљуће казне, заповеда закониту жену Аделајду *ad cohabitationem recipere* — а ми да зажмиримо и допустимо такви преступ!

Дуже се бискуп са столице и стаде уздрхтао, несигуран на ногама, ослањајући се на штаку.

— Походио ме Бог — говораше — тешком мачом... слепоћом и прераном старачком немоћу... Борио сам се против зла, колико сам могао, али телесна слабост лиши ме снаге... Ви пак здравим очима нисте видели ништа и допустили сте, да се газе божје заповеди, тако је ослабио у вама жар

вере!... Сви, који сте ту, носите кривицу на својој души... И ја сам крив, јер немам снаге, да достојно заузимам ту бискупску столицу!... Од сутра не ћемо служити оних захвалних служба, него ћемо служити службе покајнице и постити, не би л' Бог опростио краљу, ако се обрати, нама, који смо криви са немара, и народу, који се попусти саблазни!

Говорећи то, маче се с места и отетура до клецала, паде онде на колена и диже уздрхтале руке у молитви; а после, сагнув главу к земљи, удараше се у груди, шапућући: „*Miserere mei, Deus!*...“

Краљ од ране зоре беше у великој узрујаности. Кад доби папино писмо, дуго се саветоваше с Коханом, а после призва Добјеслава Фредра, Јашка Љељивиту и друге поузданије доглавнике. Али сва саветовања беху узалудна, јер нико не умеде изнаћи успешна средства, да се предупреди несрећа. Саветници беху још већма пренеражени него краљ, јер многима, међу њима, беше папино писмо и глас, да је Аделајда жива, веће изненађење, него Казимиру. Сви се ипак заклеше, да ће ћутати, како ће се читава ствар одржати што дуже у тајности пред народом, а особито пред краљицом. Кад споменуше Јадвигу, Казимир чисто ломљаше руке.

— Болесна је — говораше — малаксала; као сенка... таки глас би ју убио!...

А што се тиче Аделајде, да с њом, кад отпрати Јадвигу, по папину налогу, опет скупа живи, о том Казимир не хтеде ни мислити.

— Пре ћу умрети — викаше — а то не ћу учинити!... Јадвиге не ћу оставити, јер сам јој се заклео душом и срцем... Жена ми је, јер сам ју искрено замиловао... и она ће дати тој држави наследника!...

Окрене се господи свога савета и, гледајући их успамтелним погледом, рече:

— То су неке паклене сплетке! Ландграф је јамачно нашао моћних пријатеља у Авињону, а можда и одавде, из земље, потпоре... Осећам сплетку... и ако још не видим осветне руке... Али ви сада — додаде вишим гласом — ви ми бар докажете своју верност и оданост... Стојте уза ме, уз Јадвигу, јер је она краљица и треба да постане мати наследнику тога престола! Не дајте, да јој се чини криво, не дајте да будем несрећан ја, несрећан и народ, који се ето нада правоме наследнику од пјастовске крви...

Јашко Љељивита приђе Казимиру.

— Велика се несрећа догодила — рече са саучешћем — али сада се нема куда, него стрпљиво чекати... Грех је желети коме смрт, али је опће познато, да је краљица Аделајда врло болесна...



Треба дакле чекати и ћутати... одбијајући тај глас од оне, која ће да постане мати краљевскога детета.

Казимир се жацну и гневним погледом пресече Љељивиту, кад чу, да ни он не хтеде Јадвигу назвати краљицом.

— Краљица — примети с нагласком — не сме ни о чему дознати... Издајник би био и страшило од човека, ко би јој то казао...

— Тако је... — потврди Љељивита. — А да се то не прочује ни у граду, идем сам бискупу Бођанти, па ћу га молити, нека заповеди, да се ћути.

— Службе божје нека не опозива!... — прекиде краљ.

— То не може учинити... — одговори пан Јашко. — Писмо светога оца јасно каже...

Краљ се горко засмеја.

— Јасно! — понови. — Јасно видим ја у том неправду... Слободно беше ћесару Лудвику баварском својим, светским декретом развести каринтску Маргарету с краљевићем чешким, па ју удати за свога сина Лудвика брандебуршког... за што да се ја не смем развести с том Аделајдом, с којом се цео свет заклео против мене?... Био папа дати развод. Нека га даде сада, па не ће бити саблазни.

— Да пошљемо опет посланство у Авињон — опази Добек Фредро.

Казимир зловољно махну руком.

— Не ће ништа помоћи! — рече; — посланство треба отпрати и на ново се старати за развод; али моја је нада само у Бога, да ће сам раскинути ту несносну свезу.

Одмах после тог саветовања упути се Јашко Љељивита Бођанти, али га нађе неумољива. Не само да се бискуп заносио од гнева, пребацујући краљу лукавство и рђаву намеру и претећи новим клетвама, него не хтеде обећати ни онога ћутања, до кога је највећма стало пану од Мељштина.

— Ко покрива преступ — викаше — сам постаје преступник. Ако краљ одмах не послуша заповест намесника Христова, ако се не врати правој брачној свези, даћу с амвона прогласити, за опомену вернима, да је венчање с Јадвигом незаконито, а свеза родоскрнавна.

После силна мољакања једва успеде пан од Мељштина, да намоли бискупа, те је обећао да ће причекати неко време.

— Грешно је то милосрђе — говораше — али ми је жао те Јадвиге... Болесна је, мати ће да постане... могла је добро мислити... еле чекају још с оглашењем црквене казне... Пошаљите посланство у Авињон... свети отац има велику моћ и зна шта му ваља чинити... Ја вам у напред ка-

жем, да могу ћутати само донде, док тај глас не продре даље, док се не дозна за то двоженство у граду и земљи... Ако се дигне граја, ја не ћу моћи ћутати.

С тим се вратио пан од Мељштина у двор, који се мрачно одбијаше у ноћној тмини, на тлу натмуренога неба, са испреламаним својим облицима.

Снег падаше полако у крупним пахуљицама. Ваздух беше миран, али прожет влагом, која је наступила после неколико мразних дана. Тешка, загушљива магла ширила се над градом, откуда допираше врева гласова веселога олоша. Удараше још од онуда светлост од буктиња, с којима лутаху по улицама, а које бацаху у тој магли тамну, црвенкасту светлост.

Од града, горе, к двору, кријући се уза зидове, шуњаху се јадне, одрпане прилике, ћуљиве, а на њих нико не свраћаше пажње. Не видеше их стражари, који ходаху по бедемима, нити их спазеше дворани, који се моташу по дворским двориштима.

Кад се те прилике прикрадоше под најближи дворски зид, скупеше се онде у хрпу, шапућући тихо међу собом, а кријући се брижљиво од људских очију. Под тим зидом беше израсло густо цбуње, покривено сада пахуљастим снегом, и иза њега њега чучну та гомила, чекајући. А средом улице, управо главној дворској капији, иђаху два човека. Један висок, плећат, одевен богато као дворанин, други у оделу Улрика цитраша... Нико не слушахаше никакве опасности; по двору се врзла светица, — свакога пропуштаху.

— Пшонко! — прозбори тихо први. — Знаш ли ти добро улаз?

— Знам... — одговори пан од Бабина гласом, који дрхташе од страха — само се бојим да вас, војводи, не препознаду...

— Бојиш се! — подругљиво се засмеја пан Мићко, који и сам с тешком муком савлађиваше немир, што по га мучаше. — Но не бој се ништа, кад сам ја уза те... само да дођемо...

Иђаху даље, ћутећи. Код прве капије, уза зид, где се скрила она гомила одрпаница, Борковиц скочи на страну.

Са земље, из грмља, подиже се према њему нека прилика.

— Знате ли, шта ћете викати? — шапну Маћко.

— Знамо — одговори прилика.

— Кад стражар, који хода по бедемима, пређе десет пута тамо и натраг... први крик, гласан... и мир!... За час други... и опет ћутац! А после дигните ужасну грају и бежите, к'о без душе, у град!... Онде, међу светином, дерите се колико

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB



www.вам грло доноси; а кад подигнете велику галаму, разбегните се у различите улице, а о поноћи Кампору... по награду!

Рече и искочи на пут, где га чекаше Пшонка у одељу Улрикову, кријући се уза зид.

Прођомо капију и дворско двориште; нико их не заустави. Један пут само неки од дорана, што но пролажаху кроз двориште, обманут привидом, крикну:

— Улриче!

Пшонка чучну од страха.

— Вратише се, господине војводо! — мољаше.

— Биће несреће!..

Борковиц га гурну у ребра.

— Није ора! — шапну кроз стиснуте зубе. —

Иди напред... јер пре него што шта буде, на месту ћу те убити!...

Не би се вратио сада ни за што на свету. Идући у Краков, није мислио на то, да ће се тако лично излагати. Али наједаред га спонаде неодољива жеља, да својим очима види, како ће утисак учинити на Јадвигу спремљена освета.

— Скапаваће од очајања — мишљаше — а ја то хоћу да видим.

Уживао је у напред у том видуку.

Уђоше у двор на побочна врата. На ходнику их

(Наставиће се)

обузе тишина и тама. Иђаху, пипајући уза зидове. Борковиц дисаше силовито, а Пшонка се тресао и мало што није пао од страха, тако су му ноге клецале.

Најзад приспеше. Као злочинци, на прстима, притајући дихање у грудима, уђоше у врата краљичиних соба, заслоњена сагом. Беше то улаз у предсобље, одређено за стан Улрику. Ту владаше потпуна тама, а у тишини, из даље, допираху час по час одјеци потмулих гласова, као жамор.

Борковиц чучну уза зид и повуче Пшонку к себи.

— Чуј дер! — шапну му на ухо. — Ја се овде не ћу ни маћи; у мраку ме не ће нико опазити... за то се не бој... Кад викну на те, ти удри у струне, а кад чујеш крик, ћути...

— Добро — проговори Пшонка једва чујним гласом, и подуго остадоше тако обојица, непомични, шћуђурени на земљи један до другог, слушајући жамор гласова, који кад и кад допираху амо из краљичиних соба.

Баш у тај мах беше Казимир у краљичиној соби. Дошао је тужан, суморан; тежа га брига притисла за ону, коју миловаше, него властито понижење — дође да зацрпа одважности у јасном погледу Јадвигу и да тражи утехе у њену загрљају.

## КЊИЖЕВНОСТ

### ПРЕД МАТИЧИНУ СКУПШТИНУ

**З**рно по зрно погача, камен по камен палача — вели наша народна реч. Удеонице ситне и мале али скупљене и сложене на једно место и мудро упућене, граде највеће грађевине данашњег времена; просецају планине, премошћавају реке, крате просторе и уништавају даљине, и једној снази стотину, а једном животу хиљаду живота дају. И нема данас ни силника ни милионара, који би се могао надметати са силном снагом удружених и добро упућених сиротана. Овим лепим речима почео је поштовани председник Српске Књижевне Задруге Ст. Новаковић свој говор на првој скупштини тога удружења. Силна истина је у тим речима. Задруга их је већ првом својом годином сјајно потврдила. На први поклич њен одазваше се 6000 чланова (међу овима 97 добротвора), а 150 поверени-

ка, већином својевољно, латише се скупљања чланова. Најмање 42.000 књига растурила је Задруга прве своје године у српски народ, који јој је већ те исте прве године поверио главницу од 20.000 форината.

Колико се веселимо овом дивном знаку српске просветне свести, ипак мора бити и жао нама у бившем Војводству, у чијој је средини »Матица Српска«. Поређење се и само намеће. Које је године »Матица« растурила 42 хиљаде књига? А ево јој је 67 година. Па да ју једногодишње друштво тако наткрили? Зар за толико време нико не могаше наићи на те златне руде у српском народу? И пример »Матице Хрватске« могао ју је научити многим чему, али овако се већ не може даље.

Истина, пре две године је главна скупштина установила чланове по 3 фор. који би до-



бивали сва »Матичина« издања. Мало доцкан, али тек је нешто учињено. Та установа још није потврђена, али и ако се потврди, велико је питање, да ли јој има живота. Је ли ко помишљао хоће ли имати привлачне снаге? Добиваће се дакле 4 свеске »Летописа« и 5 до 6 свешчица »Књига за народ«. Врло мешовито друштво! Кома треба »Летопис« (особито оваки каки је сад) тешко ће моћи читати »Књиге за народ«, а ко је спао на »Књиге за народ«, тешко ће разумети »Летопис«. Ако већ хоће образован Србин да жртвује 3 фор., радије ће их дати Књижевној Задрузи, где ће наћи и забаве и поуке а уз то ће добити још и леп повез (јер и то привлачи). И тако ће та установа, кад дође, доћи баш сасвим доцкан.

Па ипак и после основања Књижевне Задруге има »Матица« још поља, она га управо мора тражити и задобити, ако не ће, да јој леп глас са свим угине. Задруга се састарала и стараће се за књижевне потребе средњег реда нашег народа. То се види и по њену програму и по првом колу књига. Она то може најбоље и извести, јер је у највећем просветном и књижевном средишту српском. А ко се брине за књижевну храну најдоњег реда нашег народа, за сељаке, ратаре, надничаре, раднике, тежаке, којима је много дати за књиге и 3 фор., и који још несу дорасли ни за књиге Књижевне Задруге? Ту се морамо одмах сетити дивне мисли о »Књигама за народ«, али одмах морамо жалити, што тако споро излазе и што

се тако невешто растурују. Ето, то је поље за »Матицу«! Тога поља треба она да се лати, само мора се оканити својих дрвених плугова па се латити модерног, окретнијег оруђа. »Матица« треба да пригрли уводне речи председника Књижевне Задруге па да притече начину Књиж. Задруге: *удружењу*.

Одбор и »Матичина« скупштина требало би да се промисле о овом предлогу:

„*Матица*“ *установљава чланове помагаче (или претплатнике), који плаћају 1 фор. годишње. За ту форинту добиваће 10 „Књижица за народ“, од којих би половина била забавна, половина поука. Уз 10 књижица иде Календар Матици, који би у слици и речи приказао знаменитије догађаје српског народа у тој години најширој публици. Књиге би се зготовиле до Божића и онда би се све одједном разаслале члановима преко повереника.*

Ово управо није ништа ново. Предлог иде на то, да се Коњевићев фонд употреби практичније и рационалније. Одбор тога фонда морао би се умножити и он би у почетку сваке године начинио распоред, те би формално морао задавати појединим књижевницима задатке, да их израде за »Књиге за народ«. Нема сумње да би од овога предузећа било успеха.

На овај начин би »Матица« освојила себи ново поље не само у нашим крајевима него и у Србији и Далмацији а нарочито у Босни и Херцеговини, а Књижевној Задрузи не само да не би сметала него би ју допуњавала.

Тих. О.

## МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ХЕНРИК ХАЈНЕ



Пјесников сестрић, господин Ембден, издао је ово дана штампом, а под натписом »Хајне у породичном животу«,\*) занимљиву преписку између пјесника и његове њемачке својте. Поред обичнијех досјетака, Хајнеу већ у крви, прожета су ова писма најнежнијом породичном љубављу, али се у њима опет највише истичу и најчешће спомињу двије женске главе, које су канда пјеснику особито на срцу лежале. Те су двије женскиње Хајнеова сестра Лота и његова жена Матилда, оно несташно и чаврљаво птиче са париског

\*) *Heinrich Heine's Familienleben, von seinem Neffen Baron Ludwig Embden. Hamburg, Hoffmann & Campe.*

булвара. Писма су ова ишла из Париза у Њемачку, али се у њима најмање о Паризу говори. Ту је највећма ријеч о невољицама свакидашњег живота, о новчаним и здравственим недаћама, а понајвише о оним класичним размирицама и кавгама са издавачима књига, који су пјеснику тако често снове кварили. Нама је добар дио тога већ познат био из Хајнеових »предговора«, из његових личних »мемоара« (што их је издао Енгл), па и из толиких књига и књижица, што су у новије вријеме о њему написане, тако да ће ова писма једва штогод пјесниковој бијографији, а још мање слави његовој допринијети.

Један дио Хајнеове кореспонденције, и то

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



можда најважнији, био је већ свијета угледао у Паризу, уз француско издање његовијех дјела. Сјем тога, нема тога њемачког бијографа, који, пречињајућ по десети пут Хајнеову бијографију, није знао да изнесе какво ново, *josh nigdje ne štampano* писмо пјесниково. Па ипак је госп. Ембдену ево пошло за руком, да још читаву књигу писама сакупи и изда. Да красне ли среће за будуће бијографе великог њемачког барда!

У самој ствари, догодио се Хајнеу послје смрти чудан случај: на њега, заклетог непријатеља педагога и књижевнијех доктора, оборила се читава војска њемачкијех »форшера« и литерарних инквизитора, који покупише и на свијет издадоше не само и најслабије његове »вицеве«, него нам чак знадоше казати и колико се пута на недјељу пјесник бријао, и којијем се пилулама од назиме лијечио! Мени, дабогме, ти књижевни кроничари нијесу сви познати, ал' опет знам за једно туце »Интимних успомена«, »Карактерних црта«, »Личних мемоара«, »Биљежака« и како се већ те књиге од господе Штротмана, Хипера, Мајснера, Прелса, Карпелеса, Кајпера и т. д. све називљу! Ти су њемачки литерарни историјографи, бог и душа, врло предузимљиви људи. Њихова је љубав ка књижевнијем глосама, да се њиховом ријечју послужимо, управ »пирамидална«. На жалост, њихова је критика, малијем изузецима, понајвише тјесногруда, и, ма да они то радо звучнијем фразама заглађују, до зла бога пристрасна. Хајнеу, на примјер, та господа не могу никако да опросте, што је тако дуго у Француској живио, и ону славну земљу као своју рођену љубио; па су на њ кивни и зато, што је ужасно мрзио књижевне докторе и њемачки милитаризам. То је, веле, био њемачки славуљ, који је у Волтеровом »перуку« своје гнијездо савио. А тој страствености не могу да се отму чак ни они њемачки литерарни историци, који у својој отаџбини одлучну ријеч воде. Ја ћу се увијек сјећати негодовања, што га о трагу неколико година исказа један иначе вриједни њемачки критичар према чувеном италијанском пјеснику Кардучију, с тога што се овоме бијаше прохтјело да на свој језик преведе неке дајбуди револуционарне пјесме Хајнеове. »Та маните га се, вељаше тај њемачки господин, или зар не видите, да у њему говори чивутско деранче (Judenbub)?«

Еле, кад на те ситне прекогробне освети-

це наиђем, мени се некуд види као да гледам рој заједљивих оса, што се зујећи обарају на мртву љешину сивога сокола, коме за живота не моглоше својим жаокама да нахуде. Чудне ли и у томе разлике између Нијемаца и Француза! Ови остадоше и преко гроба вјерни странцу пјеснику, који, попут Мицкијевића и Тургенева, бијаше дошао у њихову постојбину да потражи тијелу уточишта, а своме урођеном хумору и финој сатири интеллигентнију публику. Теофил Готије, Жерар де Нервал, који је Хајнеове пјесме француски преводио, Теодор де Банвил, Сент-Бев и још много њих уткаше у лавор-вијенац овог њемачког пјесника најљепше, најмирисније цвијеће из француског литерарног перивоја, и пјесник »Младе Германије« ужива данас у Волтеровој отаџбини не мању популарност, него да се је у Паризу родио.

\* \* \*

Истинабог, овај је »њемачки славуљ« по своме темпераменту и особитом кроју свога духа био најмање Нијемац И заиста, у његовом би књижевном раду човјек узалуд тражио онај логични развој једне те исте основне мисли, она карактеристична обиљежја једног те истог душевног правца, као што је то случај у осталих књижевника његова племена, на примјер: у Шилера и Гета; напротив, његов се пјеснички рад може сматрати као резултат разнијех утицаја, којима се његов пријемљиви и уједно аристократски темпераменат прилагођавао, примајући у се најоригиналније стихије модерног космополитског духа. И збиља, док се кроза сав Гетеов рад провлачи, као невидовна нит, постојана тежња да њемачку стварност доведе у склад са старим класичним идејалом о љепоти; док је савколико Шилерово дјеловање намијењено остварењу неког узвишеног идејала политичког и хуманитарног; дотле нам Хајнеова дјела показују неку чудновату смјесу стварности и фантазије, фриволности и појезије, и кад мислимо да смо проучили сва лица његове мобилне ћуди, он нас тек онда изненади неком новом цртом, за коју и не сумњасмо, но која опет свједочи о свестраности његова кроз модерног душевног склопа.

Од Гета и њемачких романтичара усвојио је он Lied и баладу, вјештину садржајне краткоће, и оно китно приказивање спољашњег свијета. Његове су *Слике с пута* (Reisebilder) прави урнек тога рода. Кад је вољан да живо-



нише стварност, он је кадар да нас у најосјетљивију жицу такне, да нам сузу јал'осмијех измами, као мало који пјесник прије њега. И прије је, додуше, било пјесника, који су љубавне сласти и муке пјевали, али је то више мање смишљеним, измајсторисаним тоном чињено. У његовој »Пјесмарици« (Buch der Lieder), а нада све у оном у бога дивном »Интермезу«, ремек-дјелу његовом, то сасвијем друкчије иде; те ситне, самоникле пјесмице друго и нијесу до ли уздаси, угушени вапаји, вјерни откуцаји једног страственог срца, које је своје рођене стрецаје биљежило. На крају сваке китице цакли се бисерна суза, зуји крилата досјетка, жарка ријеч, која иде равно срцу, као што из срца и извире. Његову музу, то бизарно чедо, заноси шум рајнскијех валова, али је не одушевљава мање ни видик партедонских стубова. Божанствена је Греција пјесника опчинила, и он јој се често мишљу обраћа, и сам себе радо у њене синове убраја; па опет не би тачно било казати, да је овај пјесник на Парнасу своје струне затегао. Ма да вам често говори о Аристофану — свом душевном прародитељу — и грчке богове спомиње, не вјерујте му: он је опет наше чељаде, човјек, који је Мајерберову музику слушао и тробојну кокарду славио. У осталом, пјесник воли да вас изненађује. Узмите у руке његов циклус пјесама Романсего, и ту ћете наћи рефлекс упокојених времена и цивилизација, наћи ћете барда маварског и англо-саксонског, који пјева Ричарда лављег срца и краља Боабдила, но који опет једном ногом остаје у Германији. Његова китна ријеч, која кипти сликарскијем изразима и која се увија под свакојим ритмом, не оставља иначе времена размишљању. Да би ваше чудо још више постало, прочитајте му што у српском пријеводу; не бојте се, не ће вас преводилац изневјерити: име му је Змај-Јован.\*)

Ево нас на најјачој црти Хајнеова духа; ево нас на кључу, који ће да нам открије тајну његове пјесничке суштине. Два га његова пјесничка саставка можда најбоље карактеришу:

\*) Змај је из овога циклуса превео пјесму „Der Dichter Firdusi“.

*Ата Трол и Књига Лазарева.* »Ата Трол«, то вам је љута персифлажа њемачкијех пјесника и педагога, настрана и несретна игра њемачког медвједа-философа. Ту се боље но игдје истиче главна душевна тенденција Хајнеова, наиме она оштра, немилостива сатира људске тјесногрудости у опште, а њемачког филистарства напосе. »У том спјеву — као што згодно рече један француски критичар — изгледа нам Хајне као црв точилац њемачког романтизма. Погубна је живиница провртила румену јабуку, па се сита насркала слаћаног јој сока. Гледајући га с поља, свијет мнијаше е је воће увијек здраво и читаво; наједаред се оно откиде с гране и паде на земљу, а несташни црвуљак стаде да се игра и врпољи по распадној мекачи«.

*Књига Лазарева* (Пошљедње Пјесме), то је пјесников опроштај са животом, опорукa једног суптилног, ама измученог духа, који као да је на прозор своје гробнице изишао, да се још једном овог опаког свијета нагледа, који је за њ већ сваку драж изгубио, и да му се још једаред наруга.\*). Пјесник се срушио на своју болесничку постељу, на своју, као што је он називаше, »од душекѝ раку«, и гле! стари песимистички поглед на свијет, којему дарезљива младост не тупи више острице, избио је опет на површину, па се несташно разлијева у мрким, демонским сликама и грознијем фантазијама. Нестало је више љубави, нестало младости, нестало одушевљења; пјесник је осјетио хладни дах са гроба, па се бије рукама у прси, грли свето писмо и каје своје у бога дивне, своје бесамртне пјесничке гријехе.

Јадни велики пјесниче, жалостан ли бјеше призор, што нам га је залазак твога крилатог духа пружио! Ама не бој се, пјесниче: у нашој је памети давно ишчезла трошна и ојађена слика *тијегисте*, који умире за *невољу*, и пред нашијем очима лебди само онај млађани Аполон, који је тако страсно љубав пјевао и тако ваљано усртао у свету борбу за ослобађање људства.

Марко Цар

\*) Ове је подесне ријечи једном изрекао чувени француски компониста Хектор Берлиод.



## КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

**Успомене из народног покрета 1848. и 1849. године, које се нарочито тичу обране и пада Сентомаша названог Србобрана.** Написао и на свет издао *Новак С. Голубски*, Сентомашанин, бивши народни капетан у бурној 1848. и 1849. години. У Новом Саду. Издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића. 1893. Вел. 8-а. Стр. 125.

Са радошћу приказујемо нашем свету ову књигу. Она ће нам бити у срцу уписана, и не би требало да буде и најмања колебица без ње. Има много што шта, што није писац у њојзи споменуо и од крупнијих догађаја, али што је год навео, истинито је, и верна је слика оних догађаја. Баш тај простодушни начин приповедања и описивања печат је истине и радо ће Србин читати те успомене ако и са сузом у оку и са уздрхталим срцем. Хвала ти, старино Новаче, што си нам верно описао оне и сјајне и тужне догађаје!

Смиреном душом и ми сви велимо оним јунацима и оним народним жртвама, које књига именује и не именује: Бог да им душу прости! Вечна им памјат била! Они су за свој род умрли!

Лепо нас писац уводи у прве дане васцелога покрета. Ми видимо очима, ми слушамо, шта се збива. Са сузом у оку пратимо погинулог неумрлог брата Црногорца и јунака Марка Пиперића до његове вечне куће. Братска љубав Нестора Малетића ка брату својем Паји и синовцу Милошу одушевљава и усхићава и нас.

Које ли дивне примере јунаштва и верне љубави међусобне читамо из тих Новакових прича! Слава му буди!

На дан 1 октобра 1848, кад оно Михл Јовановић из Чуруга удари на Нови Бечеј, пошље Пера Бига по налогу војводињу оберлајтнанта Фердинанда Волфрама, јуначину од Варадинских граничара, са лајтнантом Петром Андрићем и две сатније граничара из Сентомаша на Стари Бечеј, да праве за леђи противнику демонстрације. Исто одељење буде од коњице растројено. Волфрам се спасе са шест друга у тршчаку до мрака, те се сретно врати у табор на радост својих другова, који се беху побојали, да је погинуо. — Ја ово додајем: Беше на дан 18 окт. 1848. Беше опет велик нападај на Сентомаш. Заповедник у њему беше народни полковник Давидовац. Нападај буде сјајно одбијен. Штета што нам није и ту битку писац описао. Ја тај дан бежах у граду Варадину и Новом Саду у потаји, да уговарам са

наредником царским Венцлом Менхардом прелазак батаљона из регименте Занити, Талијана, к нама. И прешли су к нама пред Божић.

„Пред Божић, вели књига, допрати ноћу наша стража од врбашке стране четир непријатељска официра . . . . Стража их отпратила у стан команданта Биге“ . . . . Ово не стоји. Пера Бига је већ првих дана новембра 1848 дошао у Карловце и примио заповедништво над целом опсадом око Варадина града.

Не, да писца поправљам, јер као што рекох, што год каже, истина је, него кад се таква прилика дала, хоћу ја сад да исприповедим и све оно, што сам ја лично, при паду Сентомаша, доживео. Ја сам по ратним законима, као у рангу најстарији, ту био и врховни заповедник Сентомаша, и очима видео, и дневник водио о нашим ондашњим догађајима, и књигу 1861 године на српском и немачком језику написао и издао под натписом: „Из живота једног царског официра у аустро-србској војсци 1848 и 1849 године“.

Хоћу дакле из своје „Споменице“, која је у мене у рукопису, да наведем свој опис о паду Сентомаша. Нек је допуна Новакову опису, и нек зна наш свет појединости оних догађаја, како сам их ја описао.

Из овог мојег описа видеће читалац, како се слажу моји назори, моје виђено са пишчевим описом, па чак и о оном њину бављењу у Старом Бечеју при чаши вина.

Ево подаци из моје „Споменице“:

„Ја отпављам службу ђенералштабног официра, и наодим у главном квартиру ђенерала Тодоровића у Банатској Кањижи, кад ми једнога дана у среди марта 1849 год. дође заповест, да идем у Сомбор као ђенералштабни официр уз царског потполковника Алберта грофа Нужана, ког је његов отац, маршал, из Барање у Сомбор са једним одељењем кавалерије послао, а то одељење припадало је нашој аустро-србској војсци војводине наше.

Ђенерал Тодоровић, или боље да рекнем, полковник Херди, управитељ нашег ђенералног штаба, нису имали основана права, мене да премештају тако рећи у сасвим другу војску. Али се је тицало код Хердија, да мене уклони са места, у коме сам од 27 Јуна 1848 год. непрекидно у народу ратовао.

Заповести се мора војник повиновати и тако на дан 19 марта 1849 пођем на пут, преко Бечеја и Сентомаша за Сомбор. Како сам путовао на својим колима и коњима и уз себе повео и своја два бињака, морадох у Новом Бечеју ноћити.

На дан 20 Марта, после подне стигох у Сенто-



маш; овде хтедох да преноћим, па сутра дан уз Францов канал да путујем даље у Сомбор.

У Сентомашу наиђем на велик жагор, раздрагу, узрујаност. Чујем: дошло од Морица Перцела писмо из Врбаса, где позива Сентомашане, да се предаду његову оружју, или, ако за 48 часова то не учине, да ће војском ударити на Сентомаш и све посећи и попалити. Ја сам међу тим, не имајући појма, шта се збило, и да је Перцел с војском на каналу и у Врбасу, за прва два часа свог бављења у Сентомашу обишао наше некадање редуте, које сам видео онда, кад сам при доласку војводе Стевана уз њега, као управитељ ђенералног штаба целе наше војске, бавио се оно кратко време. Видех сада, да је мостобран на каналу порушен, проваљен, марва прелази преко прсобрана и ровова. У Сентомашу беше војске редовне под командом Тоше Боснића, капетана: 2 компаније Варадинаца и 5 трифунтовних топова; муниције свега беше за топове: 200 фишека на топ; за пушке исто толико. При том још наиђем неко одељење немачке гарде, који се душевито, својевољно придружили Србима, да Сентомаш бране, али ти људи не беху вични бојевима, те не беху у тренућу жестоке битке опробаних живаца. Мени се ово није допало, али шта ћу, ја овде немам никојег посла, ја путујем за Сомбор, а помишљах, шат Бог да, да не буде овде више бојева.

Око пет часова после по дне буде заказана скупштина васцелого народа, да се реши: шта да се одговори Перцелу, па одем и ја у њу.

Кућа, где беше тај збор, стајаше, колико се сећам, на ширем простору усамљена, близу моста преко Криваје путем у Бечеј. Улаз беше од западне стране, дворана дупком пуна, и на пољу се слегао мног свет.

Буде прочитан позив на предају. Одмах поче вика и граја: „да се осорљиво одговори“. Ја заиштем реч. Кажем ко сам, и да ме је службени пут из Кањиже за Сомбор нанео овамо.

„Ја сам, рекох, од прве наше битке на Ечки једнако, ево девет месеци, раме уз раме, као Србин са Србима, у овоме рату. Ви ми дакле можете веровати, и да сам вам веран друг, и да имам и знања и искуства о ратовању. Чујте дакле мене, шта бих Вам данас саветовао: одмах данас, сисавши с кола, разгледао сам ваше редуте, вашу оружану снагу, ваше припреме и муницију. Ја сам био лане с јесени уз војводу Стевана Шупљикца Витешког овде за време команданта Пере Биге, и видео сам ваше шанчеве. Од онога доба па до данас која велики промена! Прсобрани проваљени, ровови земљом испуњени, те марва прелази. Од

редовне војске има овде само две компаније Граничара, под командом Тоше Боснића, 5 трифунтовних топића, али муниције за ове само по 200 фишека, и за пушке исто тако. То није доста ни снаге, ни муниције, да се Сентомаш одбрани. У опште ова је скупштина неправично сазвана. Ми смо још у рату, и војена команда влада. Овај Перцелов позив ваљало је предати Тоши Боснићу, и он решава, шта ће одговорити, и шта да се чини. Па ако је у сумњи, шта да чини, он ће позвати *ратни савет*, па ће с њиме решити. Али кад сте већ на скупу, онда чујте, што вам ја као војник и као родољуб предлагам. Ми, пре свега, немамо муниције, а без те се не да место бранити. А не ћемо кукавички да се предамо. Онда, како четрдесет и осам часова имамо маха, нек се дигне све становништво и мало и велико, које не носи оружје, и нек пође пешице и на колима, и нек понесе све, што може од вредности, и стоку нек потера; нек пође лагано између Криваје и канала преко Турије у Чуруг иза римског шанца. Ја ћу са граничарима и топовима и са свима Сентомашанима, који стоје под оружјем, последњи одаде поћи и чувати народ, док не будемо у Шајкашкој. Тим смо сачували нејач, жене и децу. А ми можемо онда, како нам је воља, вратити се и борити се!“

Диже се вика: „Не ћемо да се предамо а не ћемо ни да бегамо! Ми смо толико пута већ одбили нападај, и сад ћемо га одбити!“ Неколико гласова чуше се: „Који је тај, што хоће да бегамо? То је издајица! Тога треба убити!“

Сад сви, као из једног гласа, повикаше:

„Да се бранимо!“

„Кад је тако“, рекох ја, „онда ми налаже официрска част, да овде останем и да с вама делим судбу. Ја онда овим примам, по закону ратном, као у рангу најстарији официр, заповедништво у своје руке и иштем од сваког послушност. Ја ћу за ових четрдесет и осам часова све и сва чинити, да одбранимо ово место од нападаја. И опет иштем послушност својим наредбама!“

Одем у свој стан. Беше то кућа близу конака, трећа од роња, чини ми се, да се газда звао Манојловић. Почнем одмах нужне наредбе да разашљем: да се, пре свега, оправе редуте. Боснић, као свагда ревностац, беше ми у свачем на руци. Пошљем курира у Бечкерек патријарху Јосифу, да ми пошље сваке врсте муниције и она два гвоздена дванаестфунтовна топа „Гарове“, што стоје у вароши. Другог курира пошљем у Каменицу полковнику Мамули, са молбом, да за прексутра, на дан битке, једно одељење кавалерије и четири топа по-



шље преко Футога у Бачку, правцем на Сентомаш, па макар само да праве за леђи противницима демонстрацију.

Ђенералу Тодоровићу јавим у Кањижу, шта се десило, да ми је тиме пут у Сомбор пресечен и да ми част налаже, да останем у Сентомашу и да водим команду; даље: да нам и он пошље муниције и војске.

Ја сам овако рачунао: ако и не приспу топови и муниција првог дана битке, оно ћемо се моћи један дан бранити, а другог дана ће стићи искано.

Дан 21 марта проводосмо у спреми за бој.

Ја наредим месном одбору, да од захода сунца тога дана на сву ноћ буду жене, деца и нејач на колима и пешице, под надзором месне власти, испраћени путем у Бечеј кроз „Србобран“-редут на чистину и да ту чекају исход битке, да могу, у случају несреће, у Бечеј се спасти. Камо срећа да ме послушаше! Девет дана после ове наредбе исто тако наредим месној власти у Вилову, и ова ме је послушала, и ноћу сву чељад иселила у винограде. Сутрадан, на дан битке, бисмо се ми људи без сваке бриге, јер знаћасмо, да је чељад уклоњена и заштићена, за то нам и би лака победа.

Тоша Боснић добије да брани врбашку линију, са једном компанијом Варадинаца, са становницима и са три топа; ја пак задржим за се да браним мостобран на каналу са оном другом компанијом Варадинаца, са одељењем становника и оним одељењем Немаца гардаша и са два топа.

Ја, као врховни заповедник, нисам требао сићи с коња па у мостобрану управљати. Моје је било, да сам на коњу и да цео табор у виду имам. Боље би било можда. Али се сетих, како Карађорђе пред Шапцом сутра ће да удара, па поред себе за колац привезао коња, а он прилегао мало да отпочине. Кад, ал' разговарају се његова два војника, пешака, не знајући, ко лежи до њих у трави: „Лако је овима, што коње имају; кад до густа дође, они ободу коња, па се спасу, а ми будемо посечени“ Карађорђе њипи и викле на њих: „Е, да видите да није тако!“ извади пиштољ из паса па убије коња. „Сад смо сви троје пешаци! Сутра који не буде упоред са мном у битци, тог ћу убити из пушке!“ — Тако ја мишљах: Путник сам, не познаје ме војска. Да нисам с њима у мостобрану и непосредно у ватри, рекли би: Лако је њему, да води команду на коњу и ван пушкомета, ал' камо га сад овде у овој ватри?

Из тих разлога ступим у мостобран раме уз раме с њима.

Свану дан 22 марта 1849. Ја ту ноћ сањао: као молим се Богу пред олтаром, а мени одозгоре поли

кандило зејтином сву леву страну лица, раме и прса. Поверим својој домаћици сан свој. „Еј, рано моја, господине! Велика ће те несрећа данас снаћи!“ рече ми. А ја јој одвратим: „Само нек мене сама снађе, а не ово место и овај народ!“

Обиђем свуда у наоколо још редуте и у седам и по часова бесмо свака на свом месту.

У осам часова се указа и непријатељ. Беше у почетку као нека магла, после ју растера и разгна кошава са југоистока од варадинске стране, те нам тераше праšину у очи.

Противник имађаше: 8 батаљона пешадије, 6 швадрона хусара, 24 топа, све крупних.

Ја стајих у мостобрану, иза прсобрана мало на десној нешто узвишеној страни, од куда могах кретање противничко мотрити. Оно мало муниције беше у сред редуте у лагуму, који је био покривен земљом. Непријатељ је отворио ватру у полустестару око нас, на три места по четир топа на нас наперена. Шта могаху наша два топића против њих?! Ја запретим, да узалуд не пуцају, већ да отворе ватру, кад се нападачи приближе.

Може се замислити, какав је то био плусак од танади и кумбара у нашој тесној редуту: не можеш ока отворити! Наши војници ћутаху, прилепљени уз прсобран. Чекаху док им дође противник на мету. После једног часа те пуцњаве из даљине, приближе се сви топови до на хиљаду корацаји, да даду на нас, ако је могуће, још јачи огањ. Како је дувала кошава са југоистока, противничка коњица, од те стране, непрестано се шетала час лево час десно, те је ветар облаке од праšине на нас наносио. Пешачке колоне испред нашег левог крила, са те стране, од куда нам прашина долазаше, пођу сад на јуриш, јер је ту била капија. Жестоким пуцњавом из пушака одбијемо тај први јуриш. Ево нам други, јачи, поткрепљен. У тај мах упалише се хаљине једном шајкашу, тобдији. Био то висок, леп момак, витка струка, а беше баш понео муниције из лагума. Да угаси ватру са себе, скочи у канал. То смотрише наши — у боју још неуки — пријатељи као бегство, па нагну од прсобрана назад к мосту. Ја скочим пред њих, са сабљом у руци, да их зауставим. Али у тај мах сва руља груну на мене, обори ме о тле и прегази преко мене. Када не беше никога више нада мном и кад се могах подићи, беху до десет војника-непријатеља у редуту. Пред њима, дакле међу мноме и њима, стајаше буљукбаша, добровољац из Србије, и ја видех како натеже пиштољ на сама себе и уби се. Смрт његова можда је баш учинила те није непријатељ на мене у први мах пуцао, док сам преко моста



сам самцит прелазно; јер сва посада мостобранска беше у највећем трку на путу кроз Сентомаш к Србобрану.

Од моста до мог стана пратила су ме зрна. Пред овога беху ми у другој кући коњи и кола и у њима сав мој пртљаг. Ја бејах заповедио својим момцима, да ми коње под седлом и коње и кола изведу кроз Србобран путем у Бечеј, да тамо на ледини чекају, докле год битка не прође. Онај исти налог, који сам дао месној власти, да нејач изведе ноћу на ту ледину. Али мој кочијаш, Курјачки из Опова, не послуша ме, већ остави коње и кола у стаји, а он отишао на тороњ, да гледа битку. Ја само видех своје коње и у сред авлије кола, па истрчах на улицу, јер чух жагор од каналске стране. Ја кроз капицик а десно на педесет корачаји војска противникова. Савијем на лево, па од дуда до дуда потрчим и заклоним се, док сипаху јаку ватру на мене.

Тако ми Бог помогне, те приспем до на Кривају и у Србобран, а није ме ни једно зрно ни окрзло. Тај редут закрчен, пун света — не могу да пишем даље, дрхћу ми сви живци, кад на ове јаде помислим!

Скочим на прсобран, помогнем неколицини жена и деце да се попну на шанац и да пређу на ледину. На овој видех и свога слугу, Тошу из Црепаје, са моја два бињака. Он је верно испунио мој палог. Кад дођоше непријатељске колоне до Србобрана, ја прескочим ров и уседнем на коња и пођем путем у Бечеј. Ах, камо срећа, и опет велим, да ме послуша месна власт и да посла сву нејач ноћу на ту ледину, ван редута, те би толики народ и толико народно благо било спасено!

Сва недогледна равница до Бечеја, преко четир часа хода, беше прекријена народом на збегу. Седи старина парох, биће то био Аврам Петровић, сам самцит, палицом о рамену, корача лагано путем у Бечеј; мирном душом предао се, види се, вољи божјој при овој општој народној погибији. Наићох на девојку из боље куће. Које од страха, које од многа хода беше малаксала и легла на земљу, не може даље. И она се предала судби. Ја ју попнем на моју „ласту“ и поведем, поред ње корачајући, коња за узду. Тако дођосмо до Бечеја и она се сиђе и пређе у Банат.

Још није сунце било заишло, кад сам приспео у Стари Бечеј. Ту на крају вароши, у реду других кућа беше једна једина двокатна кућа, али ниска. При мом проласку чујем са првог спрата кроз отворене прозоре жив разговор. Указа се Тоша Боснић.

Обрадова се, као брат брата да је видео, и позва ме к њима горе.

„Није ми, брате, ни до чега!“ и одем доле, али не уз Тису, већ се вратим путем у Сентомаш, који беше већ у велике у диму и пламену. Сунце већ беше заишло, пала ноћ на земљу — али Сентоташ беше превелика буктиња, која осветљаваше сву равну пучину. Јашио сам тако у тузи и жалости а кораком два часа, међер пола пута између Бечеја и Сентомаша. Нигде живе душе да видим — све то беше већ у Бечеју и на Тиси и у Банату. Кад, ал с десна чујем где неко јеца. Пођем за гласом, и наићем на девојчицу од пет до шест година, саму самциту, седи на земљи па јеца. Кад ју хтедох да узмем за руку, а она склопила ручице, па све виче: „Ју немој ми убити мајку! Немој!“ Ја уседнем на коња, Тоша ми дигне дете пред мене на седло, и тако дођемо у Стари Бечеј. Хтедох дете са собом да поведем. Али куда сам престао с њиме у овом недогледном рату?! У Опову имајах сестре и њима бих могао девојчицу однети. Ал ово је рат, мене не води пут онамо, већ морам ближе непријатељу и бојишту остати. У тим мислима наићем у пустом Бечеју једну једину кућицу са једним прозором и то осветљеним. Уђем у кућу. Нађем у соби словачку жену и њено мушко дете од три до четир године. Она је остала, јер није била Српкиња па се надала да ју не ће дирати. Њу замолим, да прими девојчицу у своје закриље, шат се нађу родитељи или род после рата; ако не, дам јој моје име, ја ћу после рата примити девојче под своје и доћи ћу по њега. Жена, нека добра душа, прими дете. Чуо сам после рата, да су се нашли родитељи те девојчице и одвели је кући у Сентомаш.

Ја одем на скелу. Беше већ превалила поноћ. Још једнако пуно света, и то прелазе скелом у збег. Пређем у Банатски Бечеј, ту ноћим, а сутра дан одјашем преко жабаљске скеле у Шајкашку и у Ђурђево на конач.

Лицем на наш Велики Петак, 1 априла 1849, међер после десет дана после пада Сентомаша, дочекам ја, као врховни заповедник позиције на Виллову, оног истог Морица Перцела и одбијем, божјом помоћи, нападај после пет часова љута боја.

Јако ми је, што Новакова књига по спомену поред оног боја на Мошорину тог истог дана и овај мој бој на Виллову, а противник је баш, јер је на Мошорину одбијен био, са целом силом се обратио на Виллово, где сам ја командирао.

Сентомаш је пао, али његова слава никад се угасити не ће. Светлиће, док је жива Србина на овоме свету.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB



Сваког човека, сваки народ, па био он и најпрочењенији, хоће веља слава да занесе, да опије — а занесеност хоће каткад да замути свест. Није ли славом занесени Наполеон I с јесени године 1812, дакле под зиму пошао с војском, по милијона, на студену Русију, да је покори. Само 30.000 душа своје војске извео је из Русије. Оно друго све изгинуло или се смрзнуло.

И ми смо, бојим се, били занесени славом те не примисмо мој предлог, да спасемо пејач у Шајкашку, док је мирна дана било и мирне две ноћи.

Можда је и мене онај крути отпор Сентомашана и онај њин захтев да се бију у неку руку био занео те сам одступио од ратних правила и начела, која прописују, да се остави и напусти мостобрански редут на каналу, кад смо војском и артиљеријом тако слаби, па кад би мост изгорео, да смо из ове стране брже подигли пресобране и ту се, како је пред нама био дубок канал, бранили, као што сам чинио тако десет дана касније на Вилову.

У Бечу, 14. августа 1893.

Оно попуштање и прелаз у бегству од једног одељења у мом редуту није било издајство; воља је њина била добра. Али су ти људи били први пут у боју. А човечја нарав хоће на свашта да се навикне. Та први пут кад си усео на коња, како страхујеш; а касније какав си јуначина постао у седлу. Тако је и у ратовању. Ја сам познавао другога, који су у првој битци на Ечки у Банату бледели, кад преко наше главе прелети граната; касније су се смејали, и кад би осам дана били без боја, а они жуде за битком, као добар коњ, дуго не презан, што се заиграва, кад га опет прежеш.

А Сентомашани беху окорели већ у бојевима и јунаштву те жуђаху за бојем.

Али мораде, тако беше у књизи судбине зарезано, да се запали одећа Шајкаша тобције, и он мораде да скочи у ватру, да се спасе — а то беше повод, да страва униђе у оне, на бој не навикнуте, војнике.

Тај сиромах Шајкаш ослепио је онда на обадва ока услед ватре.

Јован Стефановић, витез од Вилова

## КЊИЖЕЖИЋ

### КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

*Th. Flournoy. Temps de réaction simple chez un sujet du type visuel, par — —. У Archives des sciences physiques et naturelles. Tome XXVIII, Nro 10, 15. Oct. 1892, Genève. —* Госп. Т. Флурноа, професор психологије и физиологије на женевском универзитету, један од најславнијих ученика знаменитог Вунта, саопштио је у једној седници Женевског физичког и природњачког друштва своја нова испитивања, о којима је већ један пут говорио у истом друштву, доказујући противно Лангову закону, да има много индивидуа, које реагирају лакше, кад усредереде пажњу на покрет, него ли пак кад управе пажњу на сенсоријални знак (signal sensoriel), који се налази на нарочитој, за таква испитивања удешеној справи. Предмет пшчевих најновијих испитивања био је Србин Радомир Јовановић, слушалац природних наука, коме он топло благодари на готовости и доброј вољи, што се одао овим монотоним опитима, где је и он доста допринео својим драгоценим суделовањем. Овај коминикé врло је интересан за оне, који се баве овом науком, а може се набавити у администрацији ових Archives-а, који сачињавају научни одељак листа Bibliothèque Universelle, одакле је чланак отштампан у нарочиту књижицу.

Женева

Н. С. П.

### КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Друго издање првога кола „Српске Књижевне Задруге“ готово је и разаслато члановима, који су се накнадно уписали. Издање је са свим једнако с првим, подудара се и у броју страна.

— Добили смо „Записник прве годишње скупштине Српске Књижевне Задруге држане 9. маја 1893. год. у Београду“ (па зар тек сад? — Ур.). На првом је месту поздравни говор председника Ст. Новаковића. За тим је прочитао тајник Љубомир Јовановић извештај о стању друштва. Из извештаја видимо да је Задруга већ ове год. стекла близу 6000 чланова, међу којима су заступљени сви крајеви српских земаља и сви редови нашега народа почињући од престола. Објашњујући програм Књ. Задр. тајник напомиње да је Задруга обратила пажњу 1.) старијим писцима, 2.) савременој литератури, 3.) преводима, 4.) поуци. „Према самом задатку, како су га схватили основаоци, главну је бригу требало поклонити штампанању старих писаца“. На то ће се употребити сваке године од прилике половина издања. За четврто одељење (поуку) изабран одбор поднео је извештај, по којем ће се сваке године систематски одабирати предмети за поучне књиге. Задруга има већ и један фонд. Др. Лаза Димитријевић, окружни физик у Ваљеву, предао је Задрузи 1000 динара као „Фонд Попа Михалаћа“ а у спомен свому оцу Михајилу Димитријевићу, свештенику београдском. Од добити овога новца награђиваће се сваке пете године по један спис, који управа друштвена оцени. Из извештаја благајникова видимо, да је примање Књижевне Задруге било до краја прошле године 40.422 динара. Од овога иде у сталан капитал 12.373 динара 60 п., потрошено је на разне потребе 11.386 динара 6 пара. На крају је изабрана стална управа од 10 чл. и то: Ст. Новаковић, Љ. Ковачевић, Ј. Благојевић, Љ. Јовановић, др. М. Јовановић Батут, П. Ђорђевић, Љ. Стојановић, А. Гавриловић, М. Ђ. Милићевић, др. Јован Јовановић Змај.



□ „Одјек“ од 124 броја почео је доносити врло интересне чланке о *сеоском и занатлиском кредиту*. То је питање сада на дневном реду у Србији, и, како чујемо, спрема се законски пројекат за идућу скупштину.

□ „Глас Пригорца“ у 33 броју доноси приказ *Новог пригорског грађанског законика* у немачком преводу од Милана П. Јовановића.

— У 4 свесци „Наставника“ за ову годину приказује П. А. Т. расправу В. Пушибрка „Како се мери и како би се могло мерити време и круг“, која је изашла у извештају о српској великој гимназији Новосадској за прошлу годину. Приказивач се повољно изражава о расправи; замера јој до душе мало јачи катедарски тон но вели за њу, да је врло занимљива и врло поучна поред лепе забаве, коју може дати као врло могућна и изводљива комбинација.

— У истој свесци „Наставника“ приказује Ђ. С. Ђорђевић Љуб. Стојановића Граматику старог словенскога језика, коју је лане приказао Рад. Врховац у „Стражилову“ (бр. 18, 19 и 20) и Облак у Јагићеву Архиву (XV књ.). Ђорђевић опажа да је књига рађена у хитњи те се налази на многу нејасност, коју треба прецизније рећи; осим тога замера писцу што је овде онде одступио од Лескина; вели, да његово излагање није ни јасније ни практичније од Лескинова а не може се бранити ни с научничког гледишта.

— Књижевна Smotra у свом 9 броју приказује Карићево дело „Србија и балкански савез“. Вели за њ да је писано великим маром и дубоким познавањем прилика, у којима се налазе балкански народи, па с глатким и лако разумљивим слогом, те је топло препоручује.

— Од почетка јула ове године издаје у Петрограду Петар Вајнберг, познат као преводилац Гета, Шилера и Лесинга, позоришне новине, које ће Русе упознавати са драмско-музичким животом западне Јевроне.

— У Љубљани је умро млади словеначки песник Фран Гестрин. Поживео је 28 година. Био је до својих последњих дана веран сарадник „Љубљанском Звону“ а писао је песме и приповетке и осим тога много преводио са руског и чешког. За словеначко позориште превео је до неких тридесет комада. Најбоље своје песме издао је лане у засебној збирци. Све своје имање — око 25.000 фор. — оставио је словеначком књижевничком добротворном друштву у Љубљани.

□ Драмска словенска књижевност веома је мало позната у западних народа, бар код Француза. Не знамо, да ли је што год преведено у њих из наше књижевности. Прелиставајући неке швајцарске листове нашли смо, да је преведена на француски комедија нашег Лазе Костића, *Гордана*. Преводилац је г. Шарл Пиге, Женевца, који је већ више од десет година на цетињском двору и који врло брижљиво прати сваку појаву у нашој књижевности, старајући се, да то саопшти својим земљацима. La tribune de Genève донела је под: „Српска књижевност“ неколико ласкавих речи о овој комедији у четири акта, „која је пуна специјалних дражи, износићи источњачку укоченост и чудноватост“.

□ Mme Severine, позната француска књижевница, стална сарадница многих француских листова, нарочито L'Éclair-a и Le Journal-a, покуnila је многе своје чланке и от-

штампала у нарочиту књигу под натписом: *Pages rouges*, коју је посветила успомени свога учитеља Jules Vallés-a, који ју је први научио да „види, да чује и да размишља — нарочито, да осети патњу бедника“. Она је учествовала и у *париској комуни*; а сваки догађај, који се збио у Француској за последња два деценија, њено вешто перо, удружено са њеним племенитим срцем, здравим разумом, пуним оштрих и дубоких погледа на данашње друштво — умело је насликати тако, да је њихова верна слика остајала трајно уре-зана у души њених читалаца. Mme Severine је данас у најлепшем добу умне продуктивности; и ова прва збирка је почетак, за којом ће се осути још читава серија *Pages rouges*.

## С М Е С И Ц Е

(Француски драмски писци о модерној позоришној продукцији.) Француска нека ревија обратила се на најодличније француске драматичаре па их запитала шта мисле о модерној позоришној продукцији. Александар Дима вели: Што се тиче мога мишљења о нашем модерном позоришту, то ја мислим као и ма ко други. Ако ме комад који интересује, велим да је добар; ако ме не интересује, велим да је лош. Моја драмска естетика даје се свести у кратки аксијомат, који је исповедао још мој отац: „Први чин нек је јасан, други кратак, сви пак нека су занимљиви“. — Едуард Паљрон не мари за дугачке комаде. Комад, вели, који се приказује, то је влак, који полази. Експрес-влак, брзи влак, муњевити влак, који гледаоце треба од експозиције до решења да одведе брзо, без икаквих штација осим пауза међу чиновима. Иначе се може десити несрећа. У том упоређењу, које је апсолутно добро, видим само једну разлику. Влак звижди сам, а комаду звижде други. — Лудовик Халеви не ће да каже своје мишљење. Не треба, вели, ми драмски песници да пре-суђујемо оно, што смо написали ми или наше колеге. То је ваша ствар, ви, критичари, твоја, публико! — Ришпен мисли исто тако. Војник, вели, нема никаква мишљења о боју, који бије; све, што уме рећи, јесте: да бије бој. — Франсоа Ко-пé вели: У књижевности није драмски облик први, боже сачувај! но најтежи је свакако. — М. де Борнијé вели: Све што вам умем рећи, јесте то, да у делима мојих колега има много штошта добро, а и у мојима малко. — Најпосле брани Бисон своје комаде овако: Петнаест стотина људи пуна три сахата засмејавати, тежак је посао, посао моралне и хигијенске вредности. Било трагично било комично, позориште живи само од интересовања. Различне школе нису ништа друго, до вештина, правити друге сосове или од заостатака других јела стварати нова. Хтети рећи, да позориште опле-мењује, то је толико као кад би човек рекао, да огледало може пољепшати лице, које се огледа.

(На гробу Ромеа и Јулије.) Лисабонски професор Петрочинијо ди Коста, који спада међу најодушевљеније поштоваче Шекспирове, положио је пре кратког времена гроб Ромеа и Јулије у Верони. Одудевљени професор директно је у ту сврху отишао у Италију и положио је на сандук лоровов венац, састављен од мрамора и бронзе. На један зид костурнице обесио је уоквирену песму, која слави јунака и јунакињу те Шекспирове драме.

САДРЖАЈ: Песништво: Мртва љубав. Нови стан. Мрки Вук. — Књижевност: Пред Матицину скупштину. Моје симпатије. Књижевне оцене. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне бедешке. Смесице.